

характер знань і можуть стати у нагоді учням в їх повсякденному житті; продемонстровано досягнення сучасної науки, вклад учених в її розвиток, значення органічної хімії у виробництво лікарських речовин, синтетичних мийних засобів, засобів захисту рослин, харчових продуктів тощо; схарактеризовано місце хімії серед наук про природу, її значення для розуміння наукової картини світу.

Прослідковуються міжпредметні зв'язки з біологією (теми «Естери», «Жири», «Вуглеводи», «Білки», «Нуклеїнові кислоти»), географією (тема «Природні джерела вуглеводнів»). Яскравим прикладом реалізації міжпредметних зв'язків, інтеграції системи знань з предметними вміннями є синхроністична таблиця «Видатні відкриття в галузі органічної хімії» у підручнику [1]. Робота з нею дозволяє учням сумістити розвідки в галузі хімії з дослідженнями інших природничих та технічних наук, літератури, мистецтва, світової історії з огляду на сутнісні ознаки того чи іншого історичного періоду. На нашу думку, це дозволяє засвоювати предметний зміст освіти, розвивати пізнавальні вміння школярів, свідомого досягнення поставленої мети навчання як у стандартних ситуаціях процесу пізнання, так і ситуаціях, що змінюються.

Вдалими у сучасних підручниках із хімії, на наш погляд, є рубрики «Цікаво знати», «Для допитливих» [4] «Дізнайтеся більше...» [3]; «Ерудитам на замітку», «Нотатки на повсякчас» [5]. Подана в них інформація вирізняється новизною й актуальністю, що дозволяє створювати проблемні ситуації на уроці, організовувати розумову діяльність, обмінюватися знаннями тощо.

Основою включення дитини в дослідницьку діяльність є формування дослідницьких умінь – процесуальної складової, яка реалізується через проектування в тексті і позатекстових компонентах підручників розгорнутого процесу самонавчання школярів, залучення їх до діалогу, формує вміння учня ставити й усвідомлювати мету, здійснювати синтез дій інтелектуальних, практичних, самоорганізації та самоконтролю, засвоєних та закріплених у способах діяльності.

Висновки. Установлено, що дослідницька діяльність повинна здійснюватися, насамперед, на уроці і мати особистісно-діяльнісний підхід: учитель залучає школяра до діяльності, яка є цікавою і доступною, і, разом з тим, розвиває учня. Учень, з огляду на зазначені умови, прагне до самостійного проведення дослідження. Все це вимагає відведення у сучасних підручниках із хімії місця дослідницькій складовій.

Дослідницький потенціал сучасних підручників із хімії для старшої школи реалізується через поєднання в їх текстах і позатекстових компонентах взаємопов'язаних елементів – засобів мотивації навчання, когнітивного і діяльнісно-процесуального компонентів.

Література

1. Величко Л. П. Хімія : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : акад. рівень. / Л. П. Величко. – К. : Освіта, 2011. – 222 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрніком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Лашевська Г. А. Хімія : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту / Г. А. Лашевська, А. А. Лашевська. – К. : Генеза, 2011. – 160 с.
4. Попель П. П. Хімія : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (академічний рівень) / П. П. Попель, Л. С. Крикля. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 352 с.
5. Ярошенко О. Г. Хімія : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту) / О. Г. Ярошенко. – К. : Грамота, 2011. – 232 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ В ПОПЕРЕДНИКАХ ПНПУ ІМЕНІ В.Г.КОРОЛЕНКА (09.1914 – 09.1941 РР.)

*Л.М. Булава, О.М. Мащенко
Полтава, Україна*

14 липня 2014 року виповнюється 100 років із дня формального заснування Полтавського учительського інституту – попередника ПНПУ імені В.Г. Короленка. Фактично ж заняття в інституті розпочалися 25 вересня того ж року (за новим стилем; 12 вересня – за старим стилем).

Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів, яка існувала впродовж 1912-1917 років – це середні спеціальні навчальні заклади, що здійснювали підготовку вчителів виключно для вищих початкових училищ (закладів неповної середньої освіти, в яких, здебільшого, навчалися діти віком 11-16 років). Вступали до цих інститутів теж чоловіки віком 16-25 років із незакінченою середньою освітою, але, переважно, з досвідом роботи в різних типах нижчих початкових училищ.

Учительські інститути називали «плебейськими університетами» – і за складом вихованців, і тому, що вони не давали права чоловікам на вступ до університету. Загальноосвітня підготовка тут вважалася нижчою, ніж у середніх школах (гімназіях, реальних училищах, кадетських корпусах), тому що години, відведені на вивчення давніх і сучасних іноземних мов витрачалися на курси педагогічних дисциплін. Але саме педагогічна й методична підготовка була перевагою учительських інститутів. Вихованці цих інститутів із 2-го класу проходили педагогічні практики в створених при них невеликих

«зразкових» початкових училищах.

В учительських інститутах не було відділень (спеціалізації для підготовки вчителів «предметників»). Тут готували вчителя «широкого профілю» — для викладання всіх предметів у вищих початкових училищах, крім Закону Божого. У цих училищах викладали навчальну дисципліну «природознавство і фізика». А в учительських інститутах, що діяли за Положенням 1912 р., викладались окремі теоретичні дисципліни: «фізика», «природознавство»; а також велись практичні заняття з фізики та природознавства (все це – одним викладачем). Методика навчання цих дисциплін відпрацьовувалася під час проходження педагогічної практики в «зразковому» училищі.

В штаті Полтавського учительського інституту з вересня 1914 по вересень 1917 року учителем фізики і природознавства, та їхнього практичного курсу був Іван Андрійович Шестаков (1887-1942?). Він закінчив Казанський університет; у 1912-1914 рр. працював у реальному училищі м. Валки Харківської губернії. Є згадки про те, що в 1930-х рр. отримував патент за винахідництво (очевидно, займався прикладними проблемами фізики). Відомо, що Іван Андрійович встиг обладнати кабінет зі своїх дисциплін. З анкети, заповненої А.С. Макаренком відомо, що до інститутського курсу природознавства входили теми з загальної біології, зоології і ботаніки, анатомії й фізіології людини і тварин, геології, астрономії, хімії.

У вересні 1917 року, в зв'язку з подіями української національної революції, російськомовні викладачі (у т.ч. І.А.Шестаков), покинули інститут. Упродовж наступних майже 13 років розвиток природничо-наукової освіти й методики навчання природознавства був пов'язаний з іменем Олександра Теофіловича Булдовського (1887-1938 рр.). Наказом попечителя Київського учбового округу від 26.10.1917 р. він був затверджений на посаді учителя природознавства та географії з методиками їх навчання (до вересня 1917 р. географію викладав історик В.Н.Тарасов, який також залишив Полтаву).

Умови діяльності інституту в 1917-1920 роках були надзвичайно важкі (у Полтаві за цей період не менше 12 разів змінювалася влада). Узимку 1918 р. більшовики, а в серпні 1919 р. – денікінські окупанти закривали навчальний заклад (останні звільнили викладачів-українців і намагалися відновити його діяльність, як російської школи). З кінця 1917 по липень 1919 року інститут продовжував існувати тільки завдяки успішній діяльності його директора — Олексі Августиновича Левитського, як українського патріота й чудового менеджера й педагога.

Не дивлячись на те, що ще улітку 1917 р. Тимчасовий уряд Росії дещо підвищив статус учительських інститутів (до «вище за середній»), дозволив поділ на три відділи (у т.ч. природничий), в реальних умовах Полтави такий поділ здійснити тоді не вдалося, й О.Т.Булдовський до початку 1920 р. залишався єдиним викладачем природничих дисциплін і географії. Не була завершеною спроба в кінці весни – улітку 1919 року, з дозволу другого за ліком більшовицького уряду України, перетворити учительський інститут на педагогічний (як вищу школу), оскільки Полтаву окупували денікінці. [1]

Невдовзі після третього (й остаточного) утвердження в Полтаві більшовицької влади, Наказом №3 від 13.01.1920 р., який підписали Голова Губревкому Я.Дробніс і завідувач відділу народної освіти О.Мізерницький, Полтавський учительський інститут оголошувався Вищою школою під назвою «Полтавський український педагогічний інститут», і до переходу під керування центральної влади підлягав Полтавському губернському відділові освіти. Цим же Наказом пропонувалось переобрати Педагогічну раду новоутвореного вишу місцевого значення, якій негайно скласти програми і подати їх на затвердження до відділу освіти. Колектив педагогічного інституту вирішив назвати орган самоуправління «Науково-учебною радою», сподіваючись, що це допоможе в майбутньому отримати статус повноцінного вищого навчального закладу.

Статут педінституту до затвердження підготував О.Т.Булдовський. Його ж було обрано головою Науково-учебної ради – керівником педінституту. Цю посаду він формально займав до кінця 1920 р., але фактично на початку жовтня був заарештований (разом з багатьма представниками полтавської інтелігенції й діячів кооперативного руху) і три місяці перебував під слідством. Після звільнення, з 1921 по 1930 рік він зосередився на викладанні в інституті зоології (головна сфера його наукових інтересів – гідробіологія прісних водойм), й методики навчання природознавства (як провідний в Україні фахівець). Він розробляв і впроваджував ідею побудови змісту викладання природознавства на ландшафтно-екологічному принципі (тобто рослини й тварини вивчалися не з точки зору систематики, а їхньої екології в межах певних типів ландшафтів – лісів, степів, пустель, луків, водойм тощо).

Упродовж січня – квітня 1921 року головою Науково-учебної ради педінституту був Валентин Федорович Ніколаєв (1889-1973 рр.). У 1920 р. він був завідувачем природничого відділу педінституту, з 1915 р. – завідувачем музею земства. Працював у нашому закладі до квітня 1923 р., викладаючи ботаніку, географію рослин, загальну фізичну географію, фізичну географію України, краєзнавство; вів практикум з організації шкільного музею [3].

Нами опубліковані біографії О.Т.Булдовського і В.Ф.Ніколаєва [2].

За час існування педагогічного інституту (січень 1920 – квітень 1921 рр.), до викладання за сумісництвом запрошувалися й інші вчені-природознавці: К.В.Дубняк (загальне землезнавство);

М.М.Самбікін (метеорологія і кліматологія); М.І.Гавриленко (порівняльна анатомія тварин, лаборант з біології); В.В.Лауер (анатомія і фізіологія людини); Й.О.Власенко (загальна і неорганічна хімія); Я.Г.Бергольд (органічна хімія). Кілька лекцій із природознавства, географії, фізики прочитав керівник зразкової школи при педінституті Ф.І.Пошивайло (із 30.01.1920 р. школа стала звичайною).

Підрозділи (факультети, відділи, кафедри), у складі яких працювали викладачі природничих дисциплін упродовж 1921 – 1941 років

Назва факультету (декан)	Секція, відділ, кафедра (завідувач)
Полтавський інститут народної освіти, ПІНО (квітень 1921 р. – серпень 1930 р.)	
Природничо-математичний, 04.1921 – 09.1922 (В.Ф. Ніколаєв)	Секція природничо-географічна (проф. Ніколаєв В.Ф.)
Факультет соціального виховання 09.1922 – 09.1928 (О.Т.Бузинний, 1923-1929)	Природничо-математична комісія (голова – проф. Воронай В.С.) З 1926 р. - агробіологічний відділ (проф. Булдовський О.Т.)
Факультет старшого концентру 09.1928 – 09.1930 (з 11.1929 П.Х.Митрофанов)	Агробіологічний відділ (проф. Самбікін М.М.)
Інститут соціального виховання, ПІСВ (08.1930 - 08.1933 р.)	
Шкільний факультет, 1930-1932 (І.М. Ромер, 1930-32; Ю.Ю.Циганенко, 1932). Агробіологічний відділ (керівники: Ф.Г.Білецький, 1930-1932, І.І.Мазена, 1932)	Кафедри: землезнавства і сільського господарства (1930/1931), агрономічних наук (1931/1932), реконструкції сільського господарства (1932/1933). Завідувач у 1930-1933 рр. – проф. Білецький Ф.Г. Кафедра хімії – проф. Власенко Й.О. (1930-01.1934). Кафедра біології – проф. Абрамович В.В. (09.1930-01.1932), Приймак (1932), Мазена І.І. (1932/1933).
Агро-математичний факультет, 1932-1933 (декан Ю.Ф. Костенецький). Агробіологічний відділ (І.І.Мазена, 1932-33)	
Полтавський державний педагогічний інститут, ПДПІ (із серпня 1933)	
Ф-т біологічного, хімічного та географічного відділів, 1933/1934 н.р. (декан І.І. Мазена)	Кафедра біології, Завідувачі – проф. Самбікін М.М (09.1933-09.1934); доц. Курінний Ф.К. (09.1934-03.1935); доц. Мазена І.І. (03-09.1935); ст. викл. Малахов Т.У. (09.1935-10.1937)
Біохімічний факультет, 1934 – 1936 (1934/35 н.р. – зоолог І.І.Мазена, 1935/36 – хімік М.М.Дашевський)	
Природничий факультет (1936 - 1941). <u>Декани:</u> 09.1936-10.1937 географ Л.П.Ткаченко; 10.1937 по 02.1938 в.о. декана А.П.Карішин; з 1.03.1938 по 18.4.1939 – І.І.Мазена; 19.04.– 1.09.1939 хімік К.Я.Скарченко; з 1.09.1939 по 17.09.1941 р. – географ Л.П.Ткаченко.	
	Кафедра ботаніки. Малахов Т.У. (11.1937-08.1938); доц. Сосін П.Є. (09.1937-09.1941)
	Кафедра зоології, Мазена І.І. (11.1937 - 09.1941)
	Кафедра хімії, Завідувачі – проф. Дашевський М.М. (02.1934-09.1938), доц. Скарченко К.Я. (11.1938-01.1940); ст. в. Карішин А.П. (01.1940-09.1941). У 1936/1937 н.р. була розділена на 2: органічної хімії (Дашевський М.М.) і загальної хімії (Цимблер М.О.)

Література

- Булава Л.М. О.Т. Булдовський і В.Ф. Ніколаєв – голови науково-навчальної ради Полтавського педінституту, як колективного органу управління в 1920-1921 рр. / Леонід Миколайович Булава // Історична пам'ять. – 2013. – № 2. – С. 67-72.
- Географічна освіта в ПНПУ імені В.Г. Короленка (історія в особах, 1914-2014 рр.) : збірник статей регіональної наукової конференції, 11 квітня 2014 року. / За ред. Л.М. Булави ; ПНПУ імені В.Г.Короленка. – Полтава, 2014. – 170 с.
- Шевчук С.М. Полтавський інститут народної освіти (IV.1921 — VIII.1930 рр.) та особливості природничо-географічної підготовки майбутніх учителів / С.М. Шевчук, Л.М. Булава // Географічна освіта в контексті історії ПНПУ імені В.Г. Короленка (1914-2014 рр.). - [Монографія]. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. – 258 с.